

O dva prethodna rada i o nekim problemima izrade povijesti komunističkog pokreta u Zagrebu

ZLATKO ČEPO

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, Jugoslavija

Stjecajem okolnosti imamo dvije opsežne i luksuzno opremljene monografije koje po mom mišljenju predstavljaju značajnu podlogu za rad radi kojega smo se ovdje sastali. Riječ je monografijama, skraćeno nazvanim »Trnje«¹ i »Crvena Trešnjevka«², u kojima je prikazan razvoj radničkog pokreta na području tih zagrebačkih općina, odnosno ranijih rajona. Već za vrijeme izrade ovih monografija bilo je vrlo ozbiljnih primjedbi, čak su se i ovdje na prethodnoj sjednici komisije čule primjedbe, da se time grad kao jedinstvena organska cjelina rastavlja na dijelove i sl. Bez ikakve namjere da branim Institut, moram reći da on nije ni najmanje kriv, jer je inicijativa za izradu tih knjiga potekla od boračkih organizacija općina. Tu inicijativu prihvatile su njihove općinske skupštine, koje su osigurale potrebna sredstva za izradu teksta i za štampanje knjiga.³ O

¹ Puni naslov glasi: »Zagrebačka općina Trnje u radničkom i komunističkom pokretu i socijalističkoj revoluciji« (Zagreb 1981). Izdavač je Skupština općine Trnje, a monografija je izrađena i pripravljena za štampu u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske. Monografija sadrži kraći Predgovor o sadašnjem trenutku općine, osnovni tekst koji je napisalo sedam suradnika Instituta i Prilog u kojem su Izbor korištene literature, Pregled spomen-obilježja revolucije i Popis Trnjana poginulih u toku NOB-a, te kazalo osobnih imena. U tekstu je ukomponiran niz likovnih priloga (slika, tadašnjih objekata, zbivanja i aktivista). U tekstu su četiri kolora i nekoliko crteža starih trnjanskih zgrada s legendama slikara Matije Koprivke, čije se ime nigdje ne spominje.

² Izdavači su: Skupština općine Trešnjevke, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske i »Spektar«. Osim dijela koji je izrađen u Institutu i koji je slično strukturiran kao i u prethodnoj monografiji s pregledom poslijeratnog razdoblja, izvršni izdavač »Spektar« nadopunio je knjigu brojnim sjećanjima i likovnim priložima pretežno u koloru. (U knjizi nema nikakvih priloga, osim kazala imena.) Nadopunama je knjiga dobila na obimu i živosti, ali je dijelom izgubila karakter jedinstvene monografije.

³ U Institutu se još radi monografija o Peščenici (autori dr Mira Kolar-Dimitrijević i Igor Graovac). Koliko mi je poznato, na Črnomercu se priprema zbornik sjećanja aktivista radničkog pokreta i NOP-a, s opširnijim predgovorom koji piše dr Mira Kolar-Dimitrijević o povijesnom razvoju Črnomerca. Dakle, riječ je samo o takozvanim vanjskim općinama, koje su nekad bile samostalne cjeline. Da nam je netko ponudio da radimo monografiju o općini Centar ili Medveščak, sigurno bismo odbili.

njima se može danas kritički govoriti, ali ne možemo a da ne potražimo u njima osnovu za izradu Projekta povijesti komunističkog pokreta i socijalističke izgradnje u Zagrebu. Utoliko prije jer druga knjiga, »Crvena Trešnjevka«, sadrži informativni prikaz poslijeratnog razdoblja. To je, koliko znam, jedina knjiga te vrste, u kojoj je prikazan razvoj jedne općine, koja je sastavni dio šire urbane cjeline. Većina monografija o pojedinim gradovima uglavnom se svodi na stariju povijest zaključno s oslobođenjem zemlje. Npr. nedavno sam dobio projekt višetomne povijesti grada Rijeke i okolnih mjesta, koji se uglavnom svodi na Ilire, Rimljane i Stare Slavene, zatim srednji i novi vijek. Nešto više pažnje posvećeno je razvoju radničkog pokreta i NOP-a, a samo za Rijeku predviđa se i prikaz poslijeratnog razdoblja. Taj primjer nije usamljen.

Obje monografije o kojima govorim, izradio je isti znanstveni tim, sastavljen od sedam suradnika Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, od kojih većina i prisustvuju ovoj raspravi. Kroz obje monografije proteže se sa više ili manje dosljednosti ista koncepcija, da se ukratko prikaže opći historijat dijela grada, zatim njegov urbani i industrijski razvoj, razvoj i struktura stanovništva, položaj radničke klase, djelovanje Partije, SKOJ-a i sindikata i nešto manje kulturno-prosvjetni i sportski razvoj.

Za one koji nisu imali u rukama te knjige navodim ukratko, da su prvi dio posla uglavnom obavili Vlado Oštrić i dr Mira Kolar-Dimitrijević. Privredni razvoj ili prvenstveno razvoj industrije i zanatstva, dala je mr Zdenka Šimončić-Bobetko. Dijelom je do toga došlo, jer veletrgovina i bankarstvo nisu locirani ni na Trnju ni na Trešnjevci, pa je prikaz ekonomskog razvoja nužno ostao jednostran. Razvoj komunističkog pokreta dala je Stanislava Koprivica-Oštrić, SKOJ-a dr Vojo Rajčević, a sindikata dr Bosiljka Janjatović. Nešto je slabije razrađena kulturno-prosvjetna i sportska djelatnost. Ratni dio, na kojem su radila samo dva suradnika, manje je kompleksno obrađen nego međuratno razdoblje. Prikaz ekonomskog položaja grada i stanovništva dala je dr Mira Kolar-Dimitrijević, a rad partijske i skojevske organizacije, te narodne vlasti dao je Slobodan Žarić. Osnovni tekst tih monografija ima nekoliko slabih strana, od kojih je jedna čak možda korisna za ovaj zadatak za koji se pripremamo. Činjenica da je tekst radilo više autora dovela je do toga da se mnogo što ponavlja. Npr. o izgradnji pojedinih industrijskih objekata govori se i u dijelovima o urbanom i o industrijskom razvoju. Neki štrajkovi spominju se u dijelu o komunističkom pokretu, o SKOJ-u i o sindikatima, te u dijelovima o položaju radnih slojeva. Ponekad su određena ponavljanja potrebna, ali ne uvijek. Možda su se ona mogla izbjeći da su urednički zahvati bili veći, kao kod »Trnja«, što je posebna zasluga urednice dr Mire Kolar-Dimitrijević.

Drugi veći nedostatak je da većina priloga sadrži pretežno opće podatke i ocjene karakteristične za zemlju u cjelini ili za grad. To se prvenstveno odnosi na prikaz rada Partije, sindikata i SKOJ-a. Često se prikazuje opće stanje u gradu, a zatim dodaje da je takvih primjera bilo i na Trnju ili Trešnjevci. Ovo što je nesumnjivo nedostatak u štampanim monografijama može postati prednost prilikom izrade monografije o Zagrebu.

Iz navedenog vidimo da dva ukratko prikazana rada uz još neke knjige⁴ predstavljaju dovoljnu osnovu da se priđe izradi projekta s tim da se znatnije nadopuni kulturno-teorijska komponenta. Osobno smatram da bi se razdoblje do završetka drugoga svjetskog rata moglo dovršiti u relativno kratkom roku, za dvije do tri godine. Slažem se s drugom Oštrićem da još ima arhivske građe i za ono najstarije razdoblje koje nije istraženo, ali ne vjerujem bi li ona nešto bitno promijenila. Činjenica da mi za sva razdoblja do kraja imamo dosta literature ukazuje na to da nije neophodno nekakvo veliko istraživanje, čak iako se usvoji koncepcija da to ne bude samo prikaz razvoja Partije, već širega, ekonomskog, socijalnog i društveno-političkog razvoja. Po mom mišljenju jedino takav rad dolazi u obzir, jer će se inače napraviti samo krov na relativno slabim temeljima. Isti princip treba protegnuti i na poslijeratno razdoblje, kada Partija postaje vodeća snaga društva i njezina se historija poistovjećuje s historijom društva uopće.

Mnogo je gore s poslijeratnim razvojem. Stotinjak kartica teksta u kojem je prikazan poslijeratni razvoj Trešnjevke radile su dvije suradnice, tada još pripravnice, Lydia Sklevicky i mr Biljana Kašić. Tekst je nastao u znatno kraćem roku nego prethodni, a rađen je bez poznavanja prethodnog i bez većeg iskustva i stručne pomoći. S obzirom na to mislim da je čak prilično dobar i da daje solidan osvrt na poslijeratni razvoj najveće zagrebačke općine. U tekstu se nalaze i neki problemi koje treba akceptirati prilikom izrade ovog projekta. Prije svega treba voditi računa da se poslijeratni dio vremenski približava kraju četvrtog decenija i da se prilikom izrade periodizacije ne možemo koristiti samo uzorima danim u Historiji SKJ ili u projektu Povijesti SKH, jer Zagreb ima i neke svoje specifičnosti. Iz dijela o društveno-političkom razvoju Trešnjevke, koji je radila Biljana Kašić, vidi se da je Zagreb u prvim poslijeratnim godinama jedinstvena gradska sredina s rajonima rukovođena strogo centralistički. Nakon uvođenja samoupravljanja, Zagreb se postepeno decentralizira. Tek 1953. formira se niz općina koje dobivaju znatno veća prava. To traje desetak godina, a zatim se općine ponovo ukidaju i postoji samo relativno velika gradska aglomeracija sa više od pola milijuna stanovnika. Tek u posljednjih desetak godina ponovo se osnivaju općine. Slično je i s partijskom organizacijom. I ona je doživjela brojne strukturalne promjene od rajona do općinskih komiteta. U razdoblju kad su ukinute općine, ostali su općinski komiteti, ali nisu bili uvijek teritorijalno isti. Npr. Trešnjevka je neko vrijeme bila zajedno sa Črnomercem pa i sa Susedgradom. O tome treba voditi računa prilikom izrade projekta i iz statističkih razloga, jer su podaci za pojedina razdoblja davani prema raznim teritorijalnim podjelama.

Drugi je razlog zbog kojega će biti mnogo teže pristupiti izradi poslijeratnog dijela kadrovski. Većina potencijalnih autora, koji bi radili na razdoblju do kraja rata, ima iza sebe u prosjeku dva decenija znanstveno-istraživačkog iskustva. Većina ih ima objavljene knjige ili rasprave o toj problematici. Potencijalni autori drugog dijela znatno su mlađi, s

⁴ Pri tom mislim prvenstveno na dva zbornika o Zagrebu koje je izdao Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske i na doktorsku disertaciju Narcise Lengel-Krizman »Zagreb u NOB-u«, Zagreb 1980.

manje iskustva i stečenog znanja, a riječ je o kompleksnijem razvoju, koji ću ilustrirati samo kvantitativnim pokazateljima. Zagreb je imao potkraj prvoga svjetskog rata stotinjak tisuća stanovnika i do početka drugoga svjetskog rata uvećao se za dva i po puta, na oko 250.000 stanovnika. U toku rata, zbog velike koncentracije kvislinga, taj se broj još povećao da bi se potkraj rata smanjio na predratni nivo. U dosadašnjem poslijeratnom razvoju taj se broj gotovo učtverostručio. Došlo je do još većega porasta ekonomskog brutto-potencijala, političke i kulturne uloge. Znatno se povećalo Sveučilište, osnovan je niz novih škola, znanstvenih organizacija, izdavačkih kuća, kulturnih i ostalih institucija. Sve to treba biti predmet sintetske obrade, a nemamo ni parcijalni zahvat. Meni osobno nije poznato da postoje radovi u kojima bi bio obrađen industrijski razvoj ili prosvjetni i kulturni, a sinteze se bez prethodnih radova teško pišu.

Zbog tih razloga ja sam na internim sastancima zastupao ideju da se projekt razdvoji u dva dijela. Prvi dio do kraja drugoga svjetskog rata moguće je izraditi u kraćem roku, ukoliko bi se na njemu angažiralo desetak znanstvenih radnika. Sadašnji institutski radni tim trebalo bi pojačati suradnicima za razdoblje revolucije i za kulturnu problematiku. Za drugo razdoblje trebalo bi se zadovoljiti skromnijim pregledom i pristupiti serioznim dugoročnim istraživanjima. Prema tome projekt ne može biti jednoobrazan. Isti znanstveni principi ne mogu se striktno provesti kroz oba dijela, ukoliko ne želimo pasti u grešku da se ponavlja historija SKJ ili u najboljem slučaju SKH, već želimo da to bude zaista povijest jednoga grada, njegova ekonomskog i kulturnog razvoja, prikaz njegove socijalne strukture i političkog djelovanja ne samo Partije, već SKOJ-a i ostalih progresivnih snaga. Ako želimo uistinu povijest Saveza komunista u ovom gradu, drugom po veličini u zemlji i vjerovatno još uvijek prvom po svom ekonomskom brutto-potencijalu, s brojnom radničkom klasom, s vrlo razvijenim komunističkim pokretom, s velikom idejnom i teorijskom aktivnošću, onda tome treba da pristupimo temeljito. Princip koji možemo potpuno provesti u prvom dijelu, vrlo je teško ili gotovo nemoguće provesti u drugom dijelu. Sinteze se ipak ne pišu samo na osnovi arhivske građe ili štampe, jer su izvori preobilni, a preliminarnih radova gotovo da i nema za poslijeratni period.